

Moralnost i socijalne vještine djece predškolske dobi

Bukal, Karolina

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:047040>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-07**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

KAROLINA BUKAL

MORALNOST I SOCIJALNE VJEŠTINE DJECE PREDŠKOLSKE DOBI

Završni rad

Pula, ožujak 2019.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

KAROLINA BUKAL

MORALNOST I SOCIJALNE VJEŠTINE DJECE PREDŠKOLSKE DOBI

Završni rad

JMBAG: 0303039789, redoviti student

Studijski smjer: Preddiplomski stručni studij predškolski odgoj

Predmet: Trening socijalnih vještina

Znanstveno područje: Društvene znanosti

Znanstveno polje: Psihologija

Znanstvena grana: Razvojna psihologija

Mentor: pred. Đeni Zuliani

Pula, ožujak 2019.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Karolina Bukal, kandidat za prvostupnika Predškolskog odgoja ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Karolina Bukal dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom Moralnost i socijalne vještine predškolske djece koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

ZAHVALA

Zahvaljujem se svojoj mentorici Đeni Zuliani, pred. na strpljenju, pomoći i vodstvu pri izradi ovog završnog rada.

Hvala svim kolegama i kolegicama bez kojih ovaj studij ne bi prošao tako zabavno te što su ga učinili jednim od najljepših razdoblja moga života. Također hvala svim prijateljima i prijateljicama koji su uvijek bili uz mene te imali riječi ohrabrenja.

Posebnu zahvalu i veliko hvala iskazujem mojim roditeljima koji su imali najviše razumijevanja, uvijek bili sa mnom i bili moja podrška tijekom cijelog školovanja; obitelji i dečku na svoj podršci i ljubavi koju su mi pružali tijekom cijelog studiranja.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. MORAL I MORALNI RAZVOJ	2
2.1. Psihoanalitička teorija	5
2.2. Teorija socijalnog učenja	5
2.3. Teorije moralnog razvoja	6
2.3.1. Piagetova teorija moralnog razvoja.....	6
2.3.2. Kohlbergova teorija moralnog razvoja	7
3. SOCIJALNE VJEŠTINE.....	10
3.1. Suradnja kao socijalna vještina	12
3.2. Aktivno slušanje kao socijalna vještina	12
3.3. Prosocialno ponašanje kao socijalna vještina	13
3.4. Uloga obitelji u razvoju socijalnih vještina.....	13
3.5. Uloga vršnjaka u razvoju socijalnih vještina	14
4. SOCIJALNI RAZVOJ I EMOCIJE	15
4.1. Ljubav	17
4.2. Mržnja.....	17
4.3. Tuga.....	18
5. PRAKTIČNI DIO	19
5.1. Cilj i svrha.....	19
5.2. Ispitanici	19
5.3. Postupak	19
5.3.1. Uvodni dio	19
5.3.2. Glavni dio	20
5.3.3. Završni dio	21
5.4. Mjerni instrumenti	21
5.5. Analiza odgovora	21
5.5.1. Socijalne vještine	23
5.5.2. Emocije.....	24
5.6. Rasprava.....	25
6. ZAKLJUČAK.....	26
7. LITERATURA	27
8. PRILOZI	30
9. SAŽETAK.....	31

1. UVOD

Tema ovoga završnog rada koncepti su morala i moralnoga razvoja. Kao referentne paradigme za proučavanje navedene teme, poslužit će nam teorija moralnog razvoja Jeana Piageta te njezina prilagođena inačica Lawrencea Kohlberga. Nadalje, obraditi ćemo koncept socijalnih vještina i njihovih specifičnosti. Obitelj i socijalne vještine u vršnjaka odredili smo ključnim preduvjetom razvoja socijalnih vještina kod djece predškolske dobi. Posebno su izdvojene tri socijalne vještine, od presudne važnosti za izradu praktičnog dijela: aktivno slušanje, prosocijalno ponašanje i suradnja. Razvijajući moralnost i socijalne vještine, nemoguće je izostaviti emocije, stoga se u ovom završnom radu posebno ističu emocije poput ljubavi, mržnje i tuge. Cilj i svrha ovog završnog rada jest saznati mogu li djeca u predškolskoj dobi razmišljati o moralnim vrijednostima ili ne, što je dobro, pravedno i dopušteno, a što nije. Naime, postavlja se pitanje ima li smisla danas učiti djecu o moralnim vrijednostima koje bi trebao imati svaki čovjek, o tome što je moralnost te koliko je u današnje vrijeme ona prisutna i povezana sa socijalnim vještinama.

U praktičnome dijelu ovoga završnoga rada vodili smo se glavnim pitanjima, a to su: *Razmišljaju li djeca o moralnim vrijednostima?; Odgovaraju li ili reagiraju prema moralnim vrijednostima kada se nađu u određenoj situaciji; ili pak uopće ne razmišljaju o moralnim vrijednostima?* Nakon prepričane priče slijedi razgovor u kojem će se posebno obratiti pozornost na dječje emocije (tugu, mržnju i ljubav) i njihove socijalne vještine kao što su aktivno slušanje, prosocijalno ponašanje i suradnja. Praktični dio odrađen je s djecom predškolske dobi u dvama vrtićima.

2. MORAL I MORALNI RAZVOJ

Dobro i zlo uvijek je ono što se bori jedno protiv drugoga, ono o čemu se uvijek može pričati i ono iz čijih rasprava se može zaključiti koji su ciljevi današnje moralne izobrazbe. Čineći dobro, ljudi žele da i drugi u sebi razvijaju isto, da nauče biti odgovorni, slobodni te da nauče osnovne ljudske vrijednosti. Moral je pojam na temelju kojega se mogu procijeniti postupci čovjeka. Definira se kao skup nekih načela, običaja, pravila, čak i društvenih norma u određenom društvu – ono što je dobro, a što je loše, ono što je dopušteno ili ono što je zabranjeno (Petz, 2005). Da bi dijete spoznalo i naučilo o moralnosti ili pravim vrijednostima bitno je da ono samo zna i ono samo razvije moralnu svijest o tome, da samo odredi svoje ponašanje s obzirom na ostatak društva ili ostatak zbivanja oko njega. Svi su vrlo bitni u tom razvijanju, sama djeca, vrtić, škola, a posebice obitelj i roditelji (Legrand, 2001). Kada djeca počinju razvijati svoju moralnu svijest, prvo sagledavaju vlastito ponašanje i posljedice na neka svoja djela, razvijaju osjećaje dobrog ili lošega, odnosno ispravnoga ili pogrešnoga. Nakon toga počinju razmišljati o tome kako će druga osoba reagirati na njihovo određeno ponašanje, kako će se osjećati, ali bez prisutne empatije. Kasnije dijete počinje reagirati identično kako se postupa s njim ako se ono loše osjeća, bez želje za nekim većim sukobom, već da se druga osoba osjeća jednako loše kao i on. No moralnost i moralno reagiranje i ponašanje kasnije se razvija sa željom za pozitivne posljedice. Tijekom odrastanja moralnost u ljudima se uvijek i dalje bori. Neki je uspiju razviti do kraja i uvijek u sebi osjećaju dobrotu i ugodu i donose moralne odluke, dok je nekima uvijek potrebna još i potvrda bližnjih. Često se vodi ta unutarnja borba između one koja vodi k idealima i vrijednostima prilikom naših dobrih radnji i odluka i one koja vodi k ružnom osjećaju kad se napravi nešto loše ili krivo. Stoga je u životu, posebice tijekom odrastanja i odgoja djece, potrebno usmjeriti pažnju na to da svaka radnja ima pozitivna očekivanja, no uz određena ograničenja kako bi dijete postalo svjesno kada odraste da je učinilo lijepo i pozitivne stvari ili kada uđe u negativno ponašanje (Greenspan i Breslau-Lewis, 2004).

Razvijajući moral, razvija se i moralna svijest. Ona obuhvaća tri različite komponente: konativnu, emocionalnu i kognitivnu. Sve tri komponente su povezane kada je razvijena i moralna svijest. Kognitivna komponenta pomaže saznati o

moralnim principima i kako ih primjenjivati, saznati sva ponašanja koja su ispravna ili neispravna. Emocionalna komponenta je ona osjećajna. Ona budi osjećaje koji su izazvani postupcima na temelju kojih se određuje je li nešto moralno ili nemoralno. Budi u nama osjećaj jesmo li za što krivi ili nismo. Dok se ova posljednja bavi spremnosti pojedinca za djelovanje u skladu s usvojenim normama (Hren, 2008). Daljnja istraživanja pokazuju kako su sve tri komponente ustvari međusobno povezane. Iako još uvijek nije potvrđeno na koji način, kojim redoslijedom se razvijaju. Kao što kaže Berk (2015:428):“I kako ćemo vidjeti, o tome koji dio teorija naglašava ovisi koje ležište teorija ima o osnovnom trendu moralnog razvoja: pomak od površnih ili izvana kontroliranih odgovora prema ponašanju koje se osniva na unutrašnjim standardima ili moralnom razumijevanju“ .

Način na koji dijete shvaća moralnost i prema njegovom ponašanju, moguće je odrediti nekoliko oblika moralnog ponašanja (Težak, 1996):

- Pristojnost, odnosno poštovanje socijalnih pravila: ovaj oblik ponašanja uključuje sva pravila i pridržavanje dogovora koje su postavili roditelji ili neka druga osoba koja predstavlja autoritet (urednost, točnost, održavanje čistoće). Kako se ova pravila razlikuju od društva do društva, kod kršenja dolazi blaža kazna.
- Vladanje sobom, samoregulacija ponašanja, pobjeđivanje sebe, postizanje samokontrole: svi ovi oblici ponašanja su usvojeni kada se dijete ponaša na određeni način. Kada je strpljivo, hrabro, marljivo. Tada se zna da je prevladala hvalisavost, oholost, neumjerenost.
- Djeca koja su otvorena i društvena, spremna reagirati na potrebe drugih, ponašaju se nesebično. Uvijek su darežljiva, pomažu drugima te iskazuju zahvalnost.
- Poštivanje moralnih ponašanja koja se smatraju općeprihvaćenima. Za kršenje ovih pravila dolazi stroža kazna, emocionalne posljedice su snažne i negativne. Javljaju se osjećaji stida, kajanja, krivnje. Djeca različite dobi, različito doživljavaju ono što je moralno.
- Altruizam, spontano prosocijalno ponašanje: temelj je na poštovanju od strane okoline i spremnosti pružanja pomoći pružanje veselja, pomaganja, razumijevanja, opraštanja. Poslije ovakvih oblika ponašanju događaju se i očekivane se pozitivne emocionalne posljedice.

Kod cijelog procesa razvitka moralnog znanja i moralnog ponašanja bitnu ulogu ima okolina, mogućnosti koje su pružene djeci da nauče koji su ishodi ponašanja moralni i koji odgovaraju moralnim normama, a koja ne. Na temelju naučenog i viđenog, dijete dalje razvija svoje ponašanje i procjenjuje što je dobro, a što je zlo. Samokontrola je vrlo bitna kod razvoja moralnosti.

Sposobnosti odupiranja određenim iskušenjima, sposobnost odgađanja zadovoljenja i svladavanje svojih želja. Razumijevanje i prihvaćanje dobrog, ali i lošeg oblika ponašanja i učenje svih ispravnih oblika ponašanja kod situacija, kada je pruženo dobro i loše, odnosno razvijanje vladanja sobom. Najveću ulogu u učenju ponašanja imaju roditelji. Oni su ti koji su djeci uvijek najveći autoritet u većini slučajeva i oni koje djeca uvijek oponašaju u određenim situacijama koje su već vidjeli ili doživjeli. Također, postoje i dvije vrste morala ili izvjesnosti: aktualni moral te one istinske vrijednosti. Aktualni moral je možda onaj koji je najviše prisutan u adolescentnoj fazi života kada se teži ka savršenosti, idealima, vrijednostima koje su prolazne, no u tim trenucima vrlo bitne i koje govore kako otkriti nešto novo. Zatim ove istinske vrijednosti, koje ne mogu biti nametnute. One se ne razumiju i ne prihvaćaju odmah, no na kraju one čine da se pojedinac osjeća slobodno i samouvjereno (Legrand, 2001).

Moralnost i vrijednosti se često dovode u pitanje kada se sebi ili drugima o nečemu sudi. Bilo da se radi o nekoj situaciji ili izrazu mišljenja, kada je moralnost u pitanju, radi se o preuzimanju odgovornosti. Kako to objašnjava Legrand (2001:1): „Moralna svijest je osjećaj nemoći da se pruži otpor unutrašnjim porivima ili vanjskim pritiscima.“ Sve ove činjenice odgovorne su za pitanje osjećamo li se krivima za bilo što (Legrand, 2001). Moralni razvoj se smatra predmetom internalizacije¹, kako se ispravnost i moralnost pomiču od društva do pojedinca ili kako se usvajaju određene norme. Zbog toga je potrebno spomenuti dvije perspektive razvoja, a to su: psihoanalitička teorija i teorija socijalnog učenja (Berk, 2015).

¹ Internalizacija – usvajanje društvenih standarda za ispravne akcije kao vlastitih (Klaić, 2004).

2.1. Psihoanalitička teorija

Kod razvoja djeteta, već je napomenuto kako su posebice važni roditelji. Oni djetetu pomažu i ukazuju na to da kod određenih reakcija obrate pažnju na osjećaje drugih ljudi. Ta vrsta, disciplina naziva se indukcija². Vrlo je važno djeci na vrijeme početi objašnjavati zašto se ono osjeća na određeni način, na koji način se ponaša prema drugim ljudima te kakve posljedice njegovo ponašanje i reakcije imaju na druge ljude. Ako se to počne raditi na vrijeme, već od druge godine života, indukcija je vrlo efikasna i uspješna. Tako će i roditelji i djeca biti svjesni svojih djela, onih loših i onih dobrih i imat će odlično razvijeno prosocijalno ponašanje. Kada se koristi indukcija, ona djeci daje uputu na koji način da se ponašaju i kako to iskoristiti u budućnosti. Nadalje, razvija se empatično ponašanje što vodi ka boljem prosocijalnom ponašanju. Ona uvijek daje neki razlog za promjenu ponašanja, odnosno usmjerava na ono što je dobro. Također, dovodi do pozitivnih posljedica, odnosno djeca koja su odgajana s roditeljima koji su koristili indukciju shvaćaju kako povređivanje drugih dovodi do negativnih posljedica i tada se kod djeteta javlja empatija i ispravlja nanesenu štetu (Berk, 2015).

2.2. Teorija socijalnog učenja

Teorija socijalnog učenja na moralnost ne gleda kao na neki proces tijekom razvoja već vrlo bitnim smatra modeliranje tog ponašanja. Djeca uvijek gledaju, imitiraju druge u njihovim ponašanjima i tada se i oni sami tako ponašaju. Stoga, ako je u djetetovoj blizini više moralnog ponašanja i razmišljanja, dijete će reagirati i odgovarati na moralniji način. Ono što svakako nema poticaja na moralno ponašanje i reagiranje je čin kažnjavanja. Kažnjavanje djeteta, ako učini nešto loše ili neprihvatljivo, može dovesti samo do trenutne poslušnosti, ali za posljedice nema pozitivne trajne promjene u ponašanju. Ipak, najbolji oblici ponašanja i odnosa su oni u kojima postoji međusobno poštovanje, poticanje i pohvaljivanje (Berk, 2015).

² Indukcija – jedna od osnovnih metoda naučene spoznaje. Zaključivanje od pojedinačnih slučajeva na općeniti izvod, od pojedinačnih fakata na općenite (Klaić, 2004).

2.3. Teorije moralnog razvoja

Postoji nekoliko teorija moralnog razvoja. Kao što kaže Berk (2015:492): „Kako se poboljšava dječje razumijevanje socijalne suradnje, tako se također mijenjaju i ideje djece o tome što bi trebalo napraviti kad su sukobljene potrebe i želje ljudi, prema pravednijim, poštenijim i skladnijim rješenjima moralnih problema“. Ovaj završni rad vođen je teorijama Lawrencea Kolberga, koji je svoje istraživanje nastavio po svome prethodniku Piagetu.

2.3.1. Piagetova teorija moralnog razvoja

Piaget je svoje teorije i svoje zabilježbe temeljio na dječjoj igri. Ona je u suštini uvijek ona koja je najrelevantnija te je ispitivao njihovo razumijevanje i primjenu u igrama kod djece u dobi od treće do trinaeste godine (Hren, 2008). Piaget se usmjerio na odgovore triju pitanja: Kako se djeca prilagođavaju pravilima igre i kako zapažaju ta pravila igre na različitim stupnjevima razvoja? Kako postaju svjesna pravila u pojedinoj dobi? Usvajaju li djeca pravila prema zahtjevima roditelja i odraslih ili ih izmišljaju? Kako ih je promatrao tako je donosio svoje zaključke i bilježio odgovore (Vujičić, 1981).

Piaget je svoje odgovore podijelio u faze moralnog odgoja. Počeo je s onom fazom koja bi svima danas trebala biti prva faza, ona koja pruža čisti užitak, bez ikakvih pravila ili posljedica, u njoj nema mjesta moralnosti i naziva se motorička. Već ubrzo nakon što djeca postanu imalo svjesna sebe, počinje se sa zadavanjem pravila prema kojima se igraju i ta faza naziva se faza moralnog realizma, egocentrična faza te traje sve do sedme godine (Piaget, 1986). Kada djeca krenu u školu postaju najsvjesnija moralnosti. U dobi oko sedme godine nastupa nova faza, faza moralnog relativizma. Igra postaje socijalizacija i djeca počinju međusobno surađivati. Posljednja faza karakteristična je za djecu koja ulaze u pubertet te im se događaju nove stvari u životu, u dobi oko jedanaeste i/ili dvanaeste godine. Počinju se mijenjati fizički kao i psihički. Događaju se prve simpatije i počinju svijet promatrati drugim na neki način i zrelijim očima Tada već svi jako dobro razumiju pravila igre, smišljaju svoja pravila i formiraju u glavi ishod neke igre ili pravila (Piaget, 1986). Kod daljnjih istraživanja i evolucije Piagetove teorije, neki dijelovi su upitni jer dovode u pitanje

moralne sposobnosti male djece. Trenutno gledište na moralni proces je svakako prošireniji nego je to Piaget vjerovao (Berk, 2015).

2.3.2. Kohlbergova teorija moralnog razvoja

Kohlberg je nastavio prema Piageteovom radu, koji mu je bio uzor te je surađivao s djecom. Izlagao ih je različitim dilemama i konfliktnim situacijama. Svaki pojedinac je morao dati odgovor na određena pitanja, biti suočen s konfliktnim moralnim normama te sve to argumentirati. Kohlbergove faze su se mijenjale nekoliko puta zato što se povodio uvijek tim argumentima. Njegove faze, stupnjevi moralnog opisuju se prema načinu definiranja onog što je ispravno uz navedene razloge te prihvaćanju društvenog gledišta koje strukturira razinu moralnog rasuđivanja (Raboteg-Šarić, 1995). Smatrao je kako se razvoj odvija stupnjevito, odnosno da se razvijaju razine moralnog rasuđivanja i da su u nepromjenjivom slijedu. Djeca pa i odrasli napreduju različitom brzinom i ne dostignu uvijek svi onu najvišu razinu, ali svatko mora proći kroz faze. Mora proći prvu fazu kako bi došao u drugu fazu i tako redom (Rathus, 2000). Činitelji moralnog shvaćanja bili su isti kod Piageta i kod Kohlberga, a to su: borba s moralnim pitanjima i slabost trenutnog razmišljanja, zauzimanje stava kod rješavanja moralnih pitanja na djelotvornije i složenije načine.

Kohlberg faze, stupnjevi podijeljeni su u tri dijela:

- Pretkonvencionalni stupanj, u kojem dijete reagira na pravila i norme, što je dobro, što je zlo, ali si ih objašnjava fizički, odnosno veličinom počinjene štete. Događa se sve do negdje devete godine djetetova života. Postoje još dvije faze: kazna poslušnost te individualnost i instrumentalnost (Szentartoni, 1978).
- Konvencionalni stupanj, karakterističan je većinom za adolescente i odrasle. Također ima dvije faze: dobar dječak-dobra djevojčica i orijentacija prema održavanju društveno poretka (Szentartoni, 1978).
- Postkonvencionalni stupanj odnosi se na uspostavljanje savjesne moralnosti i otkrivanje osnovnih principa. Ima također dvije faze: orijentacija prema društvenom ugovoru te orijentacija prema univerzalnim etičkim načelima (Szentartoni, 1978).

Sva pitanja bila su upućena djeci u različitim dobima i u različitim kulturama te je tako bilo planirano kako bi se otkrili pravi razlozi dječjih odluka i odgovora. Sva djeca, tj. odrasli ne dosegnu ni postkonvencionalnu razinu moralnosti jer ona može dovesti do zbunjivanja budući da znači kako bi nam ponekada bilo dopušteno i kršiti zakon. Oni koji dođu do te faze smatraju kako njihova savjest ima najviši moralni autoritet. A Kohlberg smatra kako bi ljudi trebali slušati sebe i svoje moralne prosudbe kako bi učinili ono što smatraju ispravnim i najboljim, usprkos društvenim pravilima ili zakonima (Rathus, 2000).

Kohlberg je svoja istraživanja podijelio na dvije teorije. Prva, Kohlbergova teorija, odgovara Piagetovoj teoriji moralnog realizma, orijentaciji prema kazni i poslušnosti. Za nju je značajno to što djeca svoj odgovor temelje prema onome fizičkome. Ponašaju se dobro, odnosno ne ponašaju se zločesto jer znaju da slijedi kazna (Szentartoni, 1978). Zatim individualnost i instrumentalnost, faze u kojoj su djeca sama sebi najbitnija, odnosno zadovoljavaju svoje potrebe, ne mogu zamisliti potrebe drugih. Druga Kohlbergova teorija se ne temelji na vlastitim potrebama i zadovoljavanjima, već time da se što više poistovjeti i identificira s ostalim ličnostima, primjerice nekim uzorima. Vodilja je međusobno poštovanje i ljubav. Bolje se razumiju pravila i uloge pojedinca, razlikuje određena radnja, njezine posljedice i namjere onoga koji to čini. S druge strane, u orijentaciji prema održavanju društvenog poretka, glavni je cilj poštovanje pravila za dobrobit društva. U obzir se uzima šira perspektiva društvenih zakona. Ispunjavaju se sve obaveze, iskazuje se poštovanje prema autoritetu. Tek onda moralna načela postaju razlozi djelovanja, a ne neka pravila za ponašanja. Kod same orijentacije prema društvenim ugovorima, smatra se kako je ispravno samo ono što se uklapa u opća individualna prava, dok se to može mijenjati ako je društvu potrebno te se tako pojedinac može izraziti. S druge strane, kod orijentacije prema univerzalnim etičkim načelima, odluke su usmjerene prema svijesti. Temelji se na etičkim principima, takozvanim zlatnim pravilima, uzajamnom pomaganju, poštovanju i ravnopravnosti (Szentartoni, 1978). Kako dijete odrasta, razvija se njegovo htijenje za nečim novim, razvija se njegova mašta i ono uđe u taj svijet koji ustvari nije stvaran već je izmišljen, lažan. U tom svijetu sigurno postoji laž i krađa. Kako bi dijete postalo svjesno sebe i onoga što je stvarno i što je pravilno te kako bi shvatilo da nema potrebe za lažima ili primjerice krađom, roditelji bi djetetu trebali biti primjer i uzor. Oni su ti koji će svojim ponašanjem i svojim moralnim

vrijednostima pokazati djetetu što je ispravno i vrijedno. To će pružati obostrano zadovoljstvo. Dijete će biti sretno što je baš takvo kakvi su i njegovi roditelji, dok će roditelji biti ponosni na svoje dijete, ali će s druge strane osjećati i određeni pritisak. Kohlberg je takve stupnjeve razvoja moralnog razvoja posebno naznačio i podijelio ih u šest stupnjeva:

- izbjegavanje kazne
- dobra se dijela ne čine samo iz sebičnih razloga
- djeca ne moraju ugađati drugima, usprkos onome što žele
- pravila su ista za sve
- dopušten je kompromis
- držati se principa, bez obzira na tuđu savjest

Nije potrebno od djece očekivati da će ona uvijek biti poštena ili se prilagoditi, isto kao što to nije moguće niti kod odraslih ljudi (Brazelton i Sparrow, 2005).

3. SOCIJALNE VJEŠTINE

Socijalne vještine su sposobnosti uz koje se uspješno odrađuje svakidašnji život. Sva prilagođavanja, pozitivna ponašanja, zahtjevi i izazovi života, slušanje drugih, započinjanje i održavanje razgovora, ispričavanje, pomaganje i davanje odrađeni su uz pravo uz njih. Također, usko su povezane i s osjećajima, onim vlastitim koje pojedinac sam osjeća, ali i onim, koje drugi izazivaju u njemu. Sva socijalna umijeća mogu se smatrati procesom osvješćivanja, neformalnim putem učenja novog i lakšeg modificiranja (Katz, McClellan, 1999).

U svojim socijalnim vještinama djeca se razlikuju već od malih nogu. Na to utječu razni čimbenici poput određene karakteristike osobnosti. Neka djeca vole više vremena provoditi sama, dok su neka djeca društvenija i traže što je više moguće socijalnih poticaja. No najvažnije bi bilo da dijete postane svjesno sebe i svoje autonomije prilikom odrastanja. Ono mora biti sposobno odvojiti se od svojih roditelja, upoznavati svijet, stjecati nova poznanstva iako to ponekad izazove i neka neželjena ponašanja, odnosno nepoželjna za okolinu. Iako je u takvim situacijama najbitnije dopustiti djetetu da se izrazi. To je svakako najbezbolnije kada je spona djeteta i ostataka socijalizacije čvrsta, a ta spona su svakako roditelji. Oni najviše utječu na kasniji razvoj, da dijete stekne povjerenje u samoga sebe, ali i u druge ljude (Pinter, 2008). Također, vidljivo je kako se neke činjenice koje postoje kod kognitivnog također mogu primijeniti i na socijalno razumijevanje djece. Poznato je kako se socijalno-kognitivni razvoj kreće od konkretnog prema apstraktnom. Tako također prvo počinju primjećivati svoja ponašanja, a tek onda ponašanja drugih ljudi. Djeca počinju biti svjesna svojih procesa i svojih potreba, želja, stavova, a zatim i svoje ličnosti i identiteta prema drugim ljudima i drugih ljudi prema sebi. Počinju se preispitati s odnosima međusobno, od jednostavnijih do složenijih odnosa i tada počinju uključivati svoje socijalne misli izvan okvira socijalne realnosti, isto tako i socijalne misli drugih ljudi (Berk, 2015).

U ovom završnom radu poseban naglasak bit će na određenim socijalnim vještinama, a to su suradnja, aktivno slušanje te prosocijalno ponašanje.

Još neke od bitnih socijalnih vještina je i partnerstvo, odnos koji se gradi. To je prijatelj koji se upoznaje, poznaje, s kojim se provodi najviše slobodnog vremena,

razmjenjuje informacije te organiziraju novi susreti. Također, vrlo bitna je i potpora, koja se često osjeti od prijatelja, ako ne postoji razumijevanje od strane drugih. Uvijek se uz to sve razvije i osjećaj intimnosti, topao i prijateljski odnos u kojem postoji povjerenje, obostrana potpora u rastu, što psihičkom i fizičkom te se uvijek nanovo javlja novi rast (Katz, McClellan, 1999). Posebice se taj odnos razvija kada je dijete u predškolskoj dobi jer se uključuje u svijet što je više moguće. Igra se, uspostavlja nove odnose, uči nove vještine, izražava se, stječe nove spoznaje. Tada je bitno poticati dijete, buditi njegovu znatiželju, biti mu primjer, pričati s njim, pokazivati primjere određenog ponašanja u filmovima i knjigama da bolje razumije sebe i one koji ga okružuju. Sve to pomaže djetetu da nauči kako reagirati u pojedinim situacijama, da se zna obraniti i zauzeti stav ako je to potrebno, da nauči rješavati probleme bez prisutne agresije, da se razvija i njegova emocionalna strana te da bude zadovoljno sobom i zadovoljno i svjesno svojega uspjeha (Pinter, 2008).

Socijalne vještine su vještine, odnosno sposobnosti koje nam omogućavaju da se svakoga dana borimo sa svim zahtjevima i zadaćama koje donosi život. Potrebne su kako bi se ljudi bolje i jasnije razumjeli, kako bi bolje upoznali sebe i one s kojima dijele svakodnevicu. Sva ponašanja s kojima se suočavamo svakodnevno, verbalna i neverbalna i ona koja nas usmjeravaju na ponašanje koje je društveno priznato ili nije (2015.³). Prvo socijalno okruženje u kojem se dijete nađe je vrtić. Vrtić je najbolji početni poligon za učenje novih socijalnih vještina. U vrtiću djeca uče kako poštivati drugoga, stječu samopouzdanje, uspostavljaju nove veze s drugima. Socijalna iskustva i druženja koja se događaju u prvih pet ili šest godina djetetova života su temelji na kojima se grade budući odnosi (Falamić, 2008). Vrtić nije zatvoreni prostor u kojem djeca samo viču ili izražavaju svoje nezadovoljstvo plačem, već prostor u kojem svakodnevno surađuju odrasli i djeca te djeca međusobno. U toj suradnji svakako sudjeluju roditelji i ostali stručnjaci u vrtiću. Vrlo važno u toj svakodnevnoj komunikaciji je usavršavati se kao odgojitelj, razvijati vještine, komunikacijske i socijalne i kvalitetno surađivati sa svima u procesu. Posebno je važno da odgojiteljice rade na sebi konstantno, da istražuju, analiziraju, uspoređuju. da uče svakodnevno, razvijaju se u interakciji s drugima, razmišljaju kritički, da s vremena na vrijeme da preispitaju svoj rad, pristup i odnos s drugima te se trude održavati kvalitetne uvjete rada u vrtiću i ono što je posebice važno, da prepoznaju potrebe djece. Odgojitelj je

³ <http://crte-osobnosti.com/socijalne-vjestine/>

potreban kako bi djecu naučio da usvoje određena znanja i vještine, kako komunikacijske, tako i međusobne suradnje, da ih nauči kako da slušaju jedni druge, da budu svjesna kada ih netko sluša ili ne sluša ili kada oni slušaju ili ne slušaju te da nauče kvalitetno komunicirati i surađivati (Vivodinac, 2008).

3.1. Suradnja kao socijalna vještina

Prema Hrvatskom jezičnom portalu ⁴ definicija suradnje je zajednički rad, odnosno zajedničko sudjelovanje u nekom radu, projektu, planu ili nekom djelovanju. Kod ove socijalne vještine vrlo je bitno to da se u tome zajedničkom radu osjeti ravnopravnost, kako jedan nije bolji od drugoga. Takvim zajedničkim radom i suradnjom, svi sudionici izvršavaju zadatke podjednako, a potrebe svakog su zadovoljene. Ona je najbolji primjer rada u kojem se svakome omogućava pronalaženje rješenja s onim zahtjevima i prioritetima te određene skupine, a svatko je zadovoljan. Iako do suradnje nije uvijek lako doći zato što se trebaju uvažiti potrebe svakog pojedinca, za postizanje bolje suradnje potrebna je komunikacija. Komunikacija omogućava razvijanje socijalnih vještina, što znači veći socijalni razvoj među sudionicima koji se međusobno ohrabruju i zadaju nove zadatke ili nalaze rješenja (2017⁵). U cijelome procesu bitno je da postoji međusobna suradnja vrtića, djece i roditelja, kako bi djeca u vrtiću imala što kvalitetniji razvoj, posebice ako u vrtiću postoji djece s posebnim potrebama. Uz zajedničku suradnju, djeca dobivaju još veću podršku, poticaj te motivaciju za učenjem i razvijanjem (Bouillet, 2011).

3.2. Aktivno slušanje kao socijalna vještina

Govoreći o socijalnim vještinama, može se reći da je potrebno biti aktivan, ako se želi da socijalne vještine budu jače razvijene i ukoliko se želi razvijati socijalni razvoj. Tako da je i aktivno slušanje vrlo bitno u socijalnim vještinama, ono kazuje koliko je netko spreman slušati i razumjeti sudionika u komunikaciji. Zahtjeva otvorenost, spremnost, razumijevanje jer se sa svime time sudioniku u komunikaciji šalje poruka i interes i za njega i njegov rast. Vrlo je bitna i u razvijanju pozitivne interakcije s

⁴ <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>

⁵ http://prevencijaovisnosti.org/wp-content/uploads/2017/01/Priru%C4%8Dnik-TRENING-SOCIJALNIH-VJE%C5%A0TINA-U-PREVENCIJI-OVISNOSTI_za-web.pdf

vršnjacima, obitelji i prijateljima. To je vještina koja zahtjeva slušanje onoga što sudionik u komunikaciji govori, iskazivanje zanimanja za ono što govori te davanje do znanja kako je bila razumljiva, bilo to verbalnom ili neverbalnom komunikacijom (2017⁶).

3.3. Prosocijalno ponašanje kao socijalna vještina

Prosocijalno ponašanje je socijalna vještina odnosno vrsta ponašanja koja na ljude uvijek ima pozitivne posljedice. To je ponašanje koje uvijek prate lijepe emocije, jer je to u suštini pomaganje ljudima. Prosocijalno ponašanje je vid moralnog nastupa koji uključuje društveno poželjna ponašanja poput dijeljenja s drugima, pomaganja i suradnje. Uz prosocijalno ponašanje često je spominjan i altruizam⁷ kao sinonim za prosocijalno ponašanje (Vidović, 2017). Neki od čimbenika koji određuju prosocijalno ponašanje su biološki čimbenici, kultura, ličnosti, emocionalna zrelost te socijalni uvjeti i okruženja; a zatim i osobne karakteristike kao što su spol, dob, stupanj razvijenosti. No, ono što najviše utječe na prosocijalno ponašanje je djetetovo razumijevanje i prepoznavanje osjećaja kod drugih ljudi. Djeca koja već u vrtiću pokazuju suosjećanje i empatiju prema drugima imaju bolje razvijenu socijalnu prilagodbu, manji stupanj agresivnosti u sebi, ali veću emocionalnu stabilnost i vrlo je vjerojatno kako će se takvo ponašanje nastaviti i dalje u školi (Brajša-Žganec i Slunjski, 2007).

3.4. Uloga obitelji u razvoju socijalnih vještina

Socijalne vještine se ne uče tek od neke dobi u životu, već od malih nogu, stoga vrlo bitnu ulogu u socijalnim vještinama ima obitelj. Obitelj je ta u kojoj se počinje učiti sve, ona je temelj za prilagodbu ostatka života. U krugu obitelji, dijete razvija sve najbolje ili najgore, stavove, vrijednosti, uvjerenja (Vasta, Haith i Miller, 2005). Kao djeca, ljudi su uglavnom najosjetljiviji na ono što roditelji odobravaju ili ne odobravaju. Ukoliko bi dijete u većoj mjeri osjetilo neko odbijanje od svojih roditelja, to bi ostavilo najviše traga na razvoj njegovih vještina, kako socijalnih tako i emocionalnih. Takva

⁶ http://prevencijaovisnosti.org/wp-content/uploads/2017/01/Priru%C4%8Dnik-TRENING-SOCIJALNIH-VJE%C5%A0TINA-U-PREVENCIJI-OVISNOSTI_za-web.pdf

⁷ Altruizam – nesebičnost, ljubav prema drugome, nesebična briga za blagostanje ljudi i spremnost na žrtvovanje svojih interesa za druge (Klaić, 2004).

djeca većinom imaju razvijene negativne vještine, kao što su agresivnost, neprijateljstvo, zloća te su strogi prema samima sebi. S druge strane, dijete koje odrasta u toplome domu i osjeća kako mu je pruženo puno ljubavi, davanja, ljubljenja, grljenja, imat će razvijeno veće samopoštovanje i bit će prijateljski više nastrojen prema drugima (Klarin, 2006). U ranom djetinjstvu nije dobro djecu kontrolirati previše ili premalo jer je jedno i drugo rizik za roditelje. Ako je ta kontrola prejaka i čvrsta, može se dogoditi da dovede do zavisnog ponašanja i smanjene motivacije za daljnji rast i razvoj, dok preblaga kontrola kod poneke djece može dovesti do društveno neprihvatljivog ponašanja (Katz, McClellan, 1999).

3.5. Uloga vršnjaka u razvoju socijalnih vještina

Kako djeca razvijaju socijalne vještine sa svojom obitelji, tako i kasnije razvijaju sa svojim prijateljima. Vrlo je bitno djecu pustiti da sama istražuju i da sami sebe pronađu u okolini. Kada provode vrijeme sa svojim vršnjacima dolazi i do raznih sukoba i agresivnosti jer vjerojatno do izražaja dolazi nadmetanje. Međutim, ako se druže djeca različite dobi, manja je vjerojatnost za sukobe jer postoji više prihvaćanja, više suradnje i djeca su obzirnija jedni prema drugima (Slunjski, 2013 A). Potrebno je što više interakcije među djecom i poticati i na međusobna sudjelovanja u raznim aktivnostima. Djeca moraju postati svjesna kako u takvom načinu rada za sve vrijede ista pravila. Tako najviše mogu naučiti i samokontroli. Nisu sva ponašanja i sve aktivnosti uspješne jer ponekad dođe i do konflikta. To je pokazatelj kako određena djeca nisu uspostavila dobar odnos s vršnjacima te često dolazi do agresije ili pak suprotno, može doći i do povučenosti u samoga sebe, a kada djeca razviju dobre socijalne vještine znači kako su razvila dobra prosocijalna ponašanja (Katz, McClellan, 1999).

4. SOCIJALNI RAZVOJ I EMOCIJE

Emocije i socijalni razvoj vrlo su bitni i povezani kroz djetetov rast. Mnogi smatraju kako se emocije razvijaju kroz život zbog preživljavanja; ljubav i pažnja prema onome koga pojedinac želi u svojoj blizini, ali ljutnja i tuga ako postoji razočaranje koje su prouzročili važni ljudi u životu. Isto tako, odrastajući, stvaraju se i razvijaju nove emocije poput mržnje, ljubomore, zavisti. Kako djeca odrastaju mijenjaju svoju okolinu i sve ono što ide uz nju, različite načine razmišljanja, poglede na svijet, različite razvijene socijalne vještine, a tako i emocije. Postoje one koje omogućavaju suradnju i zajedništvo, poput iskrenosti, ljubaznosti, solidarnosti, pravednosti. Sve one potječu iz djetetove prve okoline, obitelji (Relja, 2012).

Kod emocionalnog i socijalnog razvoja, djeca prolaze kroz faze koje oblikuju njihove socijalne vještine i definiraju njihove kompetencije. Te kompetencije su djetetove socijalne, emocionalne i kognitivne vještine, ponašanja koja su potrebna djeci za snalaženje u svakodnevicu. Rastući, djeca razvijaju sposobnosti, uspostavljaju nove veze i odvajaju se od roditelja. Tako se događaju promjene u njegovom socijalnom i emocionalnom ponašanju. Tada dijete uči kontrolirati svoje ponašanje jer može na temelju reakcije drugih na određeno njegovo ponašanje i reakcije spoznati što je u određenim situacijama prihvatljivo i prikladno, a što ne. Također, puno uči i saznaje promatranjem onog drugog jer dolazi do saznanja koja ponekad nadilaze vlastito iskustvo (Pinter, 2018).

Saint-Exupéry (2016:73) govori: „Ja ovdje vidim samo ljusku. Ono najvažnije je nevidljivo...“. Svaka uzbuđenost, uznemirenost osjećaja ili uma, svako žestoko, uzbudljivo stanje uma, sve su to emocije. Vrlo bitno za razvoj emocionalnog razvoja je komunikacija. Dijete se mora uvijek osjećati slobodno i dopustiti si da se izrazi. Kada dijete dolazi u neku novu okolinu, bitno je da već poznaje dovoljno sebe, samostalno prepoznaje osjećaje koji mu se javljaju i svoju osobnost te će tako znati napraviti i kod druge djece. Stoga je vrlo bitno s djecom uvijek pričati o svakoj novoj emociji koju osjete (Relja, 2012).

Emocionalno zreloom ili emocionalno pametnom osobom mogu se nazivati one osobe koje mogu odnosno koje znaju „vladati“ svojim emocijama, one osobe koje su svjesne, koje znaju što je dovelo do stanja ljutnje i znaju se s time suočiti. Također,

ako je osoba sretna i ispunjena te svjesna da zna zašto je to tako, može prepoznati i razumjeti put do sreće koju cijeni (Slunjski, 2013 B).

Bitno je znati kako emocije nisu neki tjelesni fenomeni, nego psihički fenomeni. Za svaki osjećaj potrebna je psihička struktura koja će omogućiti taj osjećaj, jer emocije su uvijek te koje pokazuju reakcije drugog bića na određenu situaciju (Milivojević, 2010).

Tako se osjećaji mogu klasificirati u dvije skupine, one jednostavne, osnovne ili elementarne osjećaje te one kompleksne, složene osjećaje koji nastaju spajanjem jednostavnih osjećaja. Jednostavne, osnovne emocije su one koje se mogu nazvati „*realnosti*“ jer one su uvijek rezultat jednostavni psihički struktura, a prema Aristotelu i Descartesu neke su ljubav, mržnja, želja, radost, tuga i naklonost (Milivojević, 2010).

Kompleksne, odnosno složene emocije nastaju spajanjem jednostavnih emocija, no prema Milivojeviću to je jednostavno nemoguće jer čovjek može osjetiti neke od jednostavnih osjećaja istovremeno, bez stvaranja neke nove emocije. Milivojević (2010:100) govori: „Zabluda o nastanku „kompleksnih“ osjećaja redukcionizam⁸ je utemeljen na logičkoj pogrešci reifikacije⁹, odnosno opredmećenja osjećaja, kao da su emocije neke tvari koje međusobnim spajanjem i mućkanjem daju novu tvar“. Prema Milivojeviću, može se lako zaključiti kako su jednostavni, osnovni osjećaji ustvari osjećaji djece, a svi ostali, složeni, kompleksniji osjećaji su osjećaji odraslih. Može se reći kako su djeca ustvari posebna u ovom svijetu te se temeljem njihovih osjećaja mogu promatrati svaki kao individua koja je u različitoj transakciji s okolinom. Njihov emocionalni razvoj može se promatrati u odnosu na obitelj, svijet, prijatelje, unutar obitelji, same sebe (Milivojević, 2010).

U ovome radu naglasak je na tri emocije kojima će se formirati odgovori i reakcije djece, a to su ljubav, mržnja i tuga. Kada izražavamo emocije, reakcije mogu i ne moraju biti prilagođene određenoj situaciji. Ponekad se može reagirati preburno, prenaplašeno ili pak prigušeno, odnosno sa smanjenom dozom emocija. Svaka od emocija ima svoja obilježja po kojima ih možemo i prepoznati. Bez obzira o tome o kojem jeziku, vjeri, nacionalnosti ili pak spolu se radi. Kada se pojavljuje emocija

⁸ Redukcija - prijelaz, svođenje složenoga na prosti oblik (Klaić, 2004),

⁹ Reifikacija – činjenje nečega stvarnim, predmetnim, ostvarivanje, opredmećivanje, popredmećivanje (Klaić, 2004).

mržnja, obilježavaju je epiteti poput: ogorčen, frustriran, ponižen, podcijenjen, neprijateljski, razdražljiv, ljut, ljubomorani. Kada se pojavljuju obilježja poput postideen, ranjiv, prevaren, žalostan, povrijeđen, utišan znamo da se radi o emociji tuga. A kada govorimo o emociji ljubav obilježja su nam također poznata a to su: sretan, optimističan, strastven, zadovoljan, siguran, ispunjen, srdačan, ugodan. Sva ova obilježja i sve tri emocije su primarne (Slunjski, 2013 B).

4.1. Ljubav

Ljubav je najsnažniji osjećaj. On pruža osjećaj sigurnosti, zadovoljava naše emocionalne potrebe i najintenzivniji osjećaj koji se može osjetiti s bliskom osobom. Kod djece se ljubav može osjetiti jednim običnim pogledom ili samo jednom rečenicom jer ona su takva, odmah i sada izraze ono što osjećaju, bez obzira na posljedice. To je emocija kojom se izražava kada se nekoga voli, najsnažnija emocija koja postoji i koja svakodnevno omogućava da se pojedinac bolje osjeća. Oni koji mogu osjetiti ljubav i kojima je ljubav pokretač života u kojem žive, svakako, svakim danom idu ka uspjehu. Ona je čista, divna i itekako dostižna. To je ugodan osjećaj prema određenoj osobi za koju se smatra da je dio intimnog svijeta. Ljubav se može osjećati prema živim bićima i prema stvarima. Tako se može iskazivati i davati ljubav roditeljima, prijateljima, partneru ili partnerici, ali isto tako i prema životinjama koje su dio svakodnevice ili nekim stvarima, predmetima koji su posebno dragi (Milivojević 2010).

4.2. Mržnja

Emocija mržnje također je jaka i potpuna je suprotnost osjećaju ljubavi. Ovu emociju se osjeća ako se javi osjećaj kako neka osoba želi zlo ili pak ugrožava osobnost pojedinca. Osjećaj mržnje nije poželjan u svijetu jer nikome ne donosi dobro. Ovaj osjećaj se javlja ako se prema drugoj osobi osjeća odbojnost te on motivira na uništenje. Da bi se osjetila emocija mržnje potrebno je uvjeriti se kako ta osoba ugrožava vrijednost individue, te to čini s punom sviješću i bez nekog opravdanog razloga (Milivojević 2010). Uzrok osjećaja mržnje često je i nepravda iako se ta nepravda može razlikovati od kulture do kulture. Osjećaj mržnje je posljedica socijalnog odbacivanja i znači negativnu procjenu socijalnog stanja osobe.

U većini slučajeva je izazvan situacijama koje su neočekivane, nepoštene i izazovu ih drugi ljudi, kojima te situacije često mogu izgledati bezopasno ili pak uznemirujuće. Ovaj osjećaj često je praćen i s agresijom jer je to jedan od načina na koji se ljudi, koji osjećaju mržnju, izražavaju (Baucal i Radev, 2013).

4.3. Tuga

Emocija tuge označava nešto ili nekoga za koga ili što je pojedinac emocionalno jako vezan, a ima osjećaj kako to gubi. Često je ova emocija i vrlo poučna jer se, tek gubeći neke stvari, shvaća kakvo su značenje one imale. A isto tako, baš ta tuga pomaže odvojiti se od izgubljenog te prihvatiti nešto novo (Milivojević 2010).

5. PRAKTIČNI DIO

5.1. Cilj i svrha

U svrhu izrade završnog rada „Moralnost i socijalne vještine djece predškolske dobi“ odrađen je praktični dio na uzorku od 35 ispitanika s trajanjem od 45 minuta s uvodnim, glavnim te završnim *dijelom*. Praktičnim dijelom ispitana su djeca predškolske dobi Dječjeg vrtića Kućica od licitra na području Pule. Praktičnim dijelom ispitani su stavovi i mišljenja djece predškolske dobi – djevojčica i dječaka o tome mogu li oni odgovarati i reagirati razmišljajući o moralnim vrijednostima ili se njihove reakcije i odgovori temelje na njihovim osjećajima, ne razmišljajući o moralnim vrijednostima. Tijekom razgovora o odnosu između Mrava i Cvrčka, njihovim odgovorima i reakcijama posebna pažnja bila je usmjerena na njihove emocije: ljubav, mržnju i tugu te njihove socijalne vještine, a to su: suradnja, aktivno slušanje i prosocijalno ponašanje.

5.2. Ispitanici

Praktični dio proveden je u Dječjem vrtiću Kućica od licitra, u glavnom te u područnom vrtiću u kojima je sudjelovalo 35 djece predškolske dobi, od kojih 19 dječaka te 16 djevojčica. Svi su bili u dobi od 6 godina ili 6.5 godina. U skupinama nije bilo djece s posebnim potrebama.

5.3. Postupak

Nakon potpisanog odobrenja za provedbu praktičnog dijela, odrađen je susret s djecom predškolske dobi.

5.3.1. Uvodni dio

Susret s djecom započeo je u dnevnom boravku. Nakon kratkog predstavljanja i dječjeg uzbuđenja, jer se događa nešto novo u vrtiću, započeo je praktični dio. Za uvodni dio i motivaciju pripremljeno je nekoliko riječi o kukcu koji je vrijedan i živi u

zemlji ili na zemlji te pokazana slika mrava, a pomoću mobilnog uređaja reproduciran je zvuk cvrčka, životinje koja se često čuje ljeti kada se ide na more.

5.3.2. Glavni dio

Nakon uvodnog dijela i motivacije, djeci je bila prikazana knjiga Basne i prepričana kratka basna o Mravu i Cvrčku (prilog br 1). Objašnjeno im je kako je basna kratka priča koja uvijek govori o životinjama koje se ponašaju baš kao ljudi. Nakon prepričavanja basne, djeca su nekoliko sekundi provela u tišini, a zatim započela razgovor o odnosu između Mrava i Cvrčka. Kod razgovora su im postavljana kratka pitanja na temelju kojih se saznalo o tome mogu li oni odgovarati i reagirati razmišljajući o moralnim vrijednostima ili se njihove reakcije i odgovori temelje na njihovim osjećajima, ne razmišljajući o moralnim vrijednostima. Kod postavljanja pitanja obraćena je pažnja na njihove reakcije i emocije, koje su djeca dobila nakon prepričane basne te kako su se osjećali i likovi u basni, jesu li se osjećali tužno, ljuto ili su bili sretni. Vrlo bitno su bile i njihove socijalne vještine, poput suradnje, aktivnog slušanja te prosocijalnog ponašanja.

5.3.2.1. Pitanja za djecu

- „Što mislite zašto Mrav marljivo radi?“
- „Zašto Cvrčak samo pjeva a ne radi?“
- „Je li u redu da je Cvrčak pjevao i zabavljao se dok je Mrav marljivo radio?“
- „Volite li vi u ljeti čuti cvrčke kako pjevaju kad idete na more?“
- „Je li posao Cvrčka ljeti, da pjeva? Nije mu prevruće?“
- „Što mislite kako se osjećao Cvrčak kad mu Mrav nije htio dati hranu?“
- „Što mislite kako se osjećao Mrav kad ga je Cvrčak pitao da mu da hranu?“
- „Što biste vi napravili da ste bili na mjestu mrava?“
- „Je li moguće da Mrav i Cvrčak postanu prijatelji?“
- „Kakav bi bio vaš završetak ove basne, bi li ostao isti ili biste ga promijenili, biste li dali Cvrčku hranu?“
- „Koji završetak vam se više sviđa? Naš ili Ezopov?“

5.3.3. Završni dio

U završnom dijelu susreta, djeca su bila smještena za stolove te su za kraj imali zadatak drvenim bojama i flomasterima nacrtati Mrava i Cvrčka u prijateljstvu, samo Mrava ili samo Cvrčka, prema vlastitom izboru.

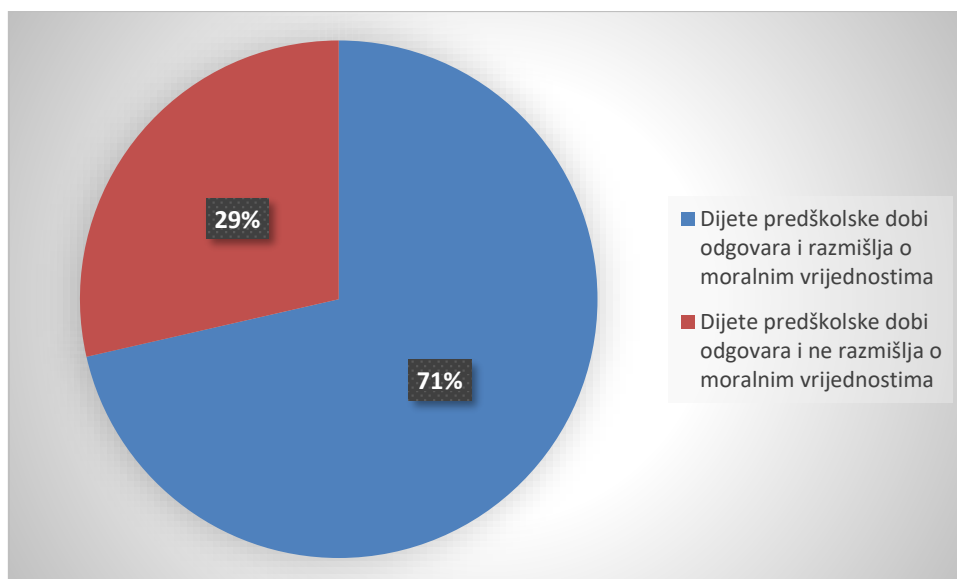
5.4. Mjerni instrumenti

Kod izrade praktičnog dijela u vrtiću korišten je mobilni uređaj za audio snimanje za lakše analiziranje dječjih reakcija i odgovora, a dobiveni materijal bilježen je na evidencijsku listu. Audio zapis neće biti dostupan nikome osim autoru završnog rada, a imena djece neće se koristiti ni u analizi ni u prikazu rezultata u radu, budući da će se imena djece zamijeniti brojevima.

5.5. Analiza odgovora

Prvo pitanje praktičnog dijela bilo je koliko djece kod odgovora na pitanja i reakcije razmišlja o moralnim vrijednostima, a drugo pitanje koliko djece kod odgovora i reakcija ne razmišlja o moralnim vrijednostima vodeći se emocijama ljubavi, mržnje i tuge te socijalnim vještinama suradnje, aktivnog slušanja i prosocijalnog ponašanja. Od ukupnog broja ispitanika: 35 djece predškolske dobi, njih 25 odgovorilo je i reagiralo razmišljajući o moralnim vrijednostima, dok je njih 10 odgovorilo i reagiralo ne razmišljajući o moralnim vrijednostima (grafikon 1). Glavni razlog zbog kojeg razmišljaju na moralan način je taj što smatraju kako svi, pa tako i Cvrčak mora raditi ljeti kako bi imao što za jesti, bez obzira na to što je ljeti pjevao i zabavljao ljude. Morao je i raditi da ima što za jesti. Oni koji nisu odgovorili moralno, vodili su se svojim osjećajima te imaju veću razvijenu empatiju i odgovorili su kako je dovoljno da je Cvrčak i ljeti samo pjevao jer su ljudi sigurno uživali i da sada zaslužuje dobiti hranu.

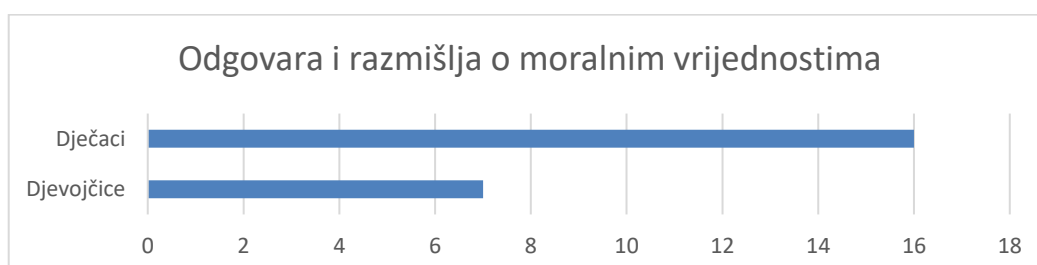
GRAFIKON 1. Razmišljajući o moralnim vrijednostima i ne razmišljajući o moralnim vrijednostima

Izvor: vlastiti praktični rad 2018.

Od 25 djece predškolske dobi koja su na pitanja odgovarali i reagirali razmišljajući o moralnim vrijednostima, njih 9 su bile djevojčice, a njih 16 dječaci (grafikon 2). Od 10 djece predškolske dobi koja su odgovarala i reagirala vođena osjećajima ne razmišljajući o moralnim vrijednostima, njih 7 bile su djevojčice, a njih 3 bili su dječaci (grafikon 3). Iako je broj djece koji odgovaraju ne razmišljajući o moralnim vrijednostima manji, svakako treba napomenuti da među njima ima i dječaka, što je svakako pozitivna stvar. To pokazuje kako se u današnje vrijeme odgajaju dječaci kojima će biti bitni osjećaji i empatija.

GRAFIKON 2. Odgovara i razmišlja o moralnim vrijednostima

Izvor: vlastiti praktični rad 2018

GRAIKON 3. Odgovara i ne razmišlja o moralnim vrijednostima

Izvor: vlastiti praktični rad 2018.

Nakon provedenog praktičnog dijela s djecom i na temelju grafikona, vidljivo je kako većina djece, odnosno njih 71% odgovaraju i reagiraju moralno, odnosno prema pravilima društva, jer većina djece ne bi dala Cvrčku hranu već se i on sam mora pobrinuti za to da u zimi ima hrane za jesti. Nadalje, smatraju kako je Mrav vrijedan i misli o tome što će u zimi jesti, mora o tome razmišljati i Cvrčak. Iako neki, njih 29% smatra kako je Mrav trebao dati Cvrčku hranu kako bi lakše prezimio.

5.5.1. Socijalne vještine

Iz rezultata je vidljivo kako je kod neke djece, iako u manjem postotku razvijena socijalna vještina prosocijalno ponašanje jer žele pomoći Cvrčku bez obzira radio on po ljeti ili ne. Ova socijalna vještina izražena je kod pitanja: „Što biste vi napravili da ste bili na mjestu Mrava?“. Djeca su odgovarala kako bi oni na mjestu mrava dali cvrčku hranu, iako je on samo pjevao. Kod pitanja: „Što mislite zašto Mrav marljivo radi?“ djeca su odmah odgovarala: „Da ima puno hrane“. Odnosno zaključili su kako će Mrav ako puno radi, imati i puno hrane za zimu. Međutim, tada je dio djece koja imaju više razvijenu empatiju i prosocijalno ponašanje zaključilo da ako ima puno hrane, onda sigurno ima dovoljno da dadne i onom drugom koji nema. Ako se pak govori o suradnji kao socijalnoj vještini, ona je itekako prisutna u današnjim vrtićima, jer je onaj veći postotak djece na pitanje: „Koji završetak vam se više sviđa? Naš ili Ezopov?“ odgovorio kako bi im se više sviđao naš kraj basne, kada bi Mrav i Cvrčak bili prijatelji, uz onaj manji postotak da Cvrčak i dalje u ljeti ne mora raditi ništa drugo osim pjevanja. Suradnja je iskazana i odgovorima na pitanje: „Je li u redu da je Cvrčak pjevao i zabavljao se dok je Mrav marljivo radio?“ jer su neki od odgovora bili, da su Mrav i Cvrčak surađivali i marljivo radili zajedno, zimi bi imali još više hrane. Još jedna socijalna vještina pokazala se vrlo bitna kod odgovaranja i reakcije djece, a

to je aktivno slušanje. Velikom aktivnošću djece prilikom razgovora o odnosu Mrava i Cvrčka te njihovom pažnjom i brzim odgovorima na pitanja vidljivo je kako djeca jako dobro slušaju jedni druge i dopuštaju jedni drugima da pričaju bez ometanja. Na pitanje: *“Je li posao Cvrčka ljeti da pjeva? Nije mu prevruće?”* dio djece je odgovarao kako to nije njegov posao već je trebao skupljati hranu kao i Mrav, dok je dio djece na to odmah reagirao i rekli su kako je to posao Cvrčka i da on lijepo pjeva te su se nadovezali na pitanje: *“Volite li vi u ljeti čuti cvrčke kako pjevaju kad idete na more?”*, dio je rekao kako je njima to baš lijepo, a manji broj djece rekao je kako oni ustvari nikada ne čuju cvrčke kada idu na more.

5.5.2. Emocije

Kod razgovora s djecom, pažnja je bila usmjerena i na njihove osjećaje. Bitno je da djeca od malih nogu razgovaraju o tome kako se osjećaju oni ili kako se osjećaju likovi iz priče ili basne koju slušaju. Emocija ljubavi prisutna je i djeca je prepoznaju i znaju da je ona uvijek dobar spoj svega. Najviše emocije ljubavi prepoznato je iz njihovog odgovora na pitanje: *„Je li moguće da Mrav i Cvrčak postanu prijatelji?“* kada je većina odgovorila kako je moguće i da bi u njihovom kraju basne bili prijatelji. Što se tiče emocije tuge, ona je bila izražena odgovorima na pitanje: *„Što mislite kako se osjećao Cvrčak kad mu Mrav nije htio dati hranu?“*. Tada su rekli kako je Cvrčak sigurno bio tužan i gladan i bilo mu je hladno, posebno jer nije imao što za jesti, što znači kako im je emocija tuga poznata i da je oni znaju izraziti. Tugu su izrazili i odgovorima na pitanje: *“Zašto Cvrčak samo pjeva, a ne radi?“*, jer su odgovarali kako im nije jasno kako Cvrčak može biti tako sam i samo pjevati, a nije im bilo jasno ni kako Mrav može stalno sam raditi. Zapitali su se zašto oni nisu nikada usamljeni i tužni. No kao i uvijek nije sve vezano za ljubavi ili tugu, tu postoji i emocija mržnje. Promatrajući praktični rad vidljivo je kako djeca svakako znaju za osjećaj ljutnje. To je vidljivo iz odgovora na pitanje: *„Što mislite kako se osjećao Mrav kad ga je Cvrčak pitao da mu da hranu?“*, jer Cvrčak kod većine ne zaslužuje hranu i kod njih izaziva osjećaj ljutnje no ne bi ga zamrzili i bili bi s njim prijatelji. Na pitanje: *“Kakav bi bio vaš završetak ove basne, bi li ostao isti ili biste a promijenili, biste li dali Cvrčku hranu?“*, onaj manji postotak djece, 29% izjavilo je kako bi dali Cvrčku hranu, a ostatak je rekao kako mu ne bi dali hranu što je također pokazatelj kako taj čin kod djece izaziva ljutnju.

5.6. Rasprava

Nakon provedenog praktičnog dijela, iz rezultata je vidljivo kako većina djece odgovaraju na pitanja razmišljajući moralno. Manji je postotak djece koja imaju više razvijenu empatiju prema ostalima za razliku od moralnosti. No, njihova moralnost se još uvijek razvija, u različitim su stupnjevima razvoja. Jer kako je rekao Kohlberg da ih je on podijelio u šest stupnjeva, to je vidljivo i kod djece. Izbjegavanje kazne, čineći dobra djela samo iz sebičnih razloga, da su pravila za sve ista, da je dopušteno s vremena na vrijeme napraviti kompromis. Iako su sva djeca približno istih godina, odnosno imaju 6 ili 6.5 godina. Vidljiva je i različitost kod djece u razvoju socijalnih vještina i emocija. U tim segmentima posebno važni su svakako roditelji, njihovi najbliži, jer njihova ponašanja djeca najčešće oponašaju. Kao i njihovi prijatelji koje svakodnevno sreću u vrtiću. Manji postotak djece ima razvijenu empatiju, što je vrlo bitno za njihov daljnji razvoj. Pozitivnom činjenicom valja istaknuti kako među djecom ima i dječaka kod kojih je vrlo razvijena empatija i prosocijalno ponašanje, što će im svakako pomoći u budućem životu. Suradnja postoji u vrtiću i djeca su zainteresirana za bilo kakvu vrstu suradnje i zajedničkog druženja ili pak rješavanja nekog problema. Svjesni su kako će uvijek uz pomoć prijatelja prije dobiti rješenje ili odgovor na neka pitanja. Isto tako vrlo je zanimljiva činjenica kako su sva djeca bila vrlo iskrena u izražavanju svojih emocija i izražavanjem istine, bez ikakvih ustručavanja. Bez obzira na to odgovarajući vođeni svojim osjećajima, izraženijom svojom empatijom ili pak odgovarajući razmišljajući moralno.

6. ZAKLJUČAK

Idejni koncepti moralnost i socijalnih vještina prisutni su kod djece predškolske dobi. Navedeni koncepti usvajaju se i uče tijekom cijeloga života. Potrebno je djecu poticati da budu samostalna, da slušaju, međusobno razgovaraju, pomažu te pružaju potporu jedni drugima, što će naposljetku pridonijeti napretku njihovoga moralnog rasuđivanja i socijalnih vještina. Današnje društvo nameće pojedincu imperativ prihvaćenosti uz velika i često nerealna očekivanja, potičući kod djece anksioznost i nisko samopouzdanje. Nemogućnost da se dostignu (pre)visoki standardi kod djece izazivaju osudu i pretjeranu kritičnost – prema sebi a napose prema drugima. Stoga, valja djecu poticati na aktivan i pozitivan pristup prema problemima s kojima se suočavaju uz konstruktivnu kritičnost i pohvalu kad god nam okolnosti to dopuštaju.

Govoreći socijalnim vještinama, može se primijetiti kako su neka djeca, poput odraslih, prirodno društvenija te imanentno razvijenijih socijalnih vještina. Međutim, pravilnom i usmjerenom komunikacijom socijalne će se vještine svakako razvijati i kod ostale djece, jer je i komunikacija jedna od vještina koja se razvija i usvaja. Komunikacijske vještine također učimo cijeli život, ključne su kod stvaranja novih prijateljstava, empatije, suradnje, koncentracije, planiranja aktivnosti, učenja novih riječi, kako kod odraslih, tako i kod djece.

S obzirom na sve navedeno, valjano je zaključiti kako bez emocija nema niti mogućnosti razvoja socijalnih vještina te moralnosti. Dječje emocije su snažne, bez kontrole, bez analize i kalkulacije. Djecu treba poticati i usmjeravati na prepoznavanje vlastitih emocija te njihovoga slobodnog i spontanog izražavanja, u bilo kojoj situaciji.

Ipak, bez emocija, ni socijalne vještine ni moralnost ne bi se mogli ni učiti ni razvijati. Dječje emocije su snažne, bez kontrole, bez analize i kalkulacije. Svako dijete bi trebalo poticati i usmjeravati na prepoznavanje vlastitih emocija te njihovu slobodnu i spontanu izražavanja u bilo kojoj situaciji.

7. LITERATURA

1. Aesopus (2000.) *Basne: Ezop*. Zagreb: Mozaik knjiga
2. Berk, L.E. (2015.) *Dječja razvojna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada slap
3. Brazelton, B. i Sparrow, J.D. (2005.) *Vaše dijete od treće godine do škole*. Zagreb: Mozaik knjiga
4. Greenspan, S. i Breslau-Lewis, N. (2004.) *Razvoj zdravog uma*. Lekenik: Ostvarenje d.o.o
5. Katz, L. G. i MacClellan, D. E. (1999.) *Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije*. Zagreb: Educa
6. Klaić, B. (2004.) *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske
7. Klarin, M. (2006.) *Razvoj djece u socijalnom kontekstu*. Jastrebarsko: Naklada slap
8. Legrand, L. (2001.) *Moralna izobrazba danas: ima li to smisla?* Zagreb: Educa
9. Milivojević, Z. (2010.) *Emocije: psihoterapija i razumijevanje emocija*. Zagreb:
10. Petz, B. (2005.) *Psihologijski rječnik*. Jastrebarsko: Naklada slap
11. Piaget, J. (1986.) *Intelektualni razvoj djeteta: izabrani radovi*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
12. Raboteg-Šarić, Z. (1995.) *Psihologija altruizma: čuvstveni i spoznajni aspekti prosocijalnog ponašanja*. Zagreb: Alineja
13. Rathus, S. A. (2000.) *Temelji psihologije*. Jastrebarsko: Naklada slap
14. Relja, J. (2012.) *Reci što osjećaš: poticanje emocionalnog i socijalnog razvoja učenika*. Zagreb: Profil international
15. Saint- Exupéry, A.D. (2016.) *Mali princ*. Zagreb: Školska knjiga
16. Slunjski, E. (2013.A) *Kako djetetu pomoći da...stjeće prijatelje i razvija socijalne vještine*. Zagreb: Element
17. Slunjski, E. (2013.B) *Kako pomoći djetetu da...upozna svoje emocije (i nauči njima upravljati)*. Zagreb: Element
18. Težak, D. (1996.) *Priče o dobru, priče o zlu: priručnik za razvijanje moralnog prosuđivanja u djece*. Zagreb: Školska knjiga
19. Vasta, R., Haith, M.M. i Miller, S.A. (2005.) *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada slap
20. Vujičić, V. (1981.) *Proturječnosti u moralnom odgoju*. Zagreb: Školska knjiga

IZVORI

1. Baucal, A. i Tošić-Radev, M. (2013.) *Emocija besa – univerzalna ili kulturno specifična?* Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornog i sociokulturnog razvoja. [Online] 51 (1/Svibanj). Str: 133-149. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=150114 [Pristupljeno: 07.03.2019.]
2. Bouillet, D. (2011.) *Kompetencije odgojitelja djece rane i predškolske dobi za inkluzivnu praksu.* Pedagogijska istraživanja. [Online] 8 (2/Studenj). Str: 323-338. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=172470 [Pristupljeno: 07.03.2019.]
3. Brajša-Žganec, A. i Slunjski, E. (2007.) *Socioemocionalni razvoj u predškolskoj dobi: povezanost razumijevanja emocija i prosocijalno ponašanja.* Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja. [Online] 16 (3/Lipanj). Str: 477-496. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=29790 [Pristupljeno: 07.03.2019.]
4. Crte ličnosti. URL: <http://crte-osobnosti.com/socijalne-vjestine/> [Pristupljeno: 07.03.2019.]
5. Falamić, M. (2008.) *Vrtić kao poligon za učenje socijalni vještina.* Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima. [Online] 14 (54/Prosinac). Str: 12-16. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=247941 [Pristupljeno: 24.05.2018.]
6. Hrvatski jezični portal. URL: <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>
7. Pinter, D. (2008.) *Razvoj socijalnih odnosa.* Dijete, vrtić, obitelj: časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima. [Online] 14 (54/Prosinac). Str: 2-5. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=247405 [Pristupljeno: 24.05.2018.]

8. Prevencija ovisnosti: http://prevencijaovisnosti.org/wp-content/uploads/2017/01/Priru%C4%8Dnik-TRENING-SOCIJALNIH-VJE%C5%A0TINA-U-PREVENCIJI-OVISNOSTI_za-web.pdf
9. Szentartoni, J. (1978.) *Moralna zrelost*. Obnovljeni život : časopis za filozofiju i religijske znanosti. [Online] 33 (1/Veljača). Str: 40-54. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=84799
[Pristupljeno: 27.08.2018.]
10. Vidović, V (2017.) *Prosocijalno ponašanje*. Dostupno na: <https://repozitorij.pfst.unist.hr/islandora/object/pfst:315/preview> [Pristupljeno: 27.08.2018.]
11. Vivodinac, Ž. (2008.) *Djeca suradnici*. Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima. [Online] 14 (54/Prosinac). Str: 17-21. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=122889[Pristupljeno: 27.08.2018.]

8. PRILOZI

Prilog 1. Prepričana basna Mrav i Cvrčak:

„Živjeli na visokoj planini Olimpu u državi Grčkoj Mrav i Cvrčak, zavlada je veeelika hladnoća i zima. Mrav je pri žetvi skupio mnogo hrane i pohranio ju u svojoj kućici. A cvrčak se zavukao u svoju rupu i krepavao od gladi jer ga je mučila nestašica hrane i velika hladnoća. Zatim se sjetio mrava i zamoli ga da s njime podjeli svoje zalihe da bi i on preživio ako pojede malo pšenice. A mrav mu odgovori: „A gdje si bio ljeti, kad je bila žetva pšenice, zašto nisi skupio hrane?“ A cvrčak mu odgovara: „Pa ali ja sam pjevao i uveseljavao prolaznike“ Na to mu se mrav počeo smijati: „hahaha, pa onda sada zimi pleši“ (Aesopus, 2000).

9. SAŽETAK

Moralnost nas prati čitavog života, ona nam je putokaz prema onome što bismo trebali i smjeli činiti, a to uviđamo poštivanjem moralnih pravila i vrijednosti koje su u nama usađene. Djeci bi se trebao osigurati što kvalitetniji moralni razvoj, kako bi kvalitetnije razvili vlastite potencijale i prilagodili se zahtjevima društva. Djeca predškolskog uzrasta i ranog djetinjstva trebaju najviše potpore i razumijevanja u razvoju socijalnih vještina, što je vidljivo u društveno prihvatljivom ponašanju i kvalitetnim socijalnim interakcijama. U praktičnom dijelu rada koje smo proveli tijekom ispitivanja djece uzrasta od 6 i 6.5 godina, uočavamo da su za društveno prihvatljiva ponašanja i razvijanje socijalnih vještina potrebne i emocije. S obzirom na to da je moralnost sposobnost koja se uči kroz život, kao i socijalne vještine, emocije su ipak nešto što nas određuje kao pojedinca u odnosu na druge ljude. Djeca predškolske dobi svoje socijalne vještine razvijaju svakim danom, bilo u obitelji, bilo u vrtiću. Isto tako, ona razvijaju i ono što je moralno, odnosno društveno konvencionalno propisano. Međutim, djeca svakodnevno znaju izraziti svoje negodovanje ili zadovoljstvo, a isto tako i izboriti se za ono što žele, bez obzira na posljedice.

Ključne riječi: moralnost, socijalne vještine, emocije, djeca, predškolske dobi, društveno prihvatljivo

ABSTRACT

Morality follows us through our entire lives, something that shows us that obeying moral rules and values is something we should and are supposed to do. In order to develop their own potentials and adapt to demands of society children should be provided with higher moral development. Pre-school age and childhood, when social skills develop, are periods when children need the most support and understanding, which can be seen in socially acceptable behaviour and social interactions. Emotions are an important part of developing socially acceptable behaviour and social skills and that is shown in the practical part of this thesis. Considering the fact that morality is something each individual develops through life, as well as social skills, emotions serve as a reminder of one's desires. During pre-school age, children learn about and develop their social skills and morality but they also know, show and fight for what they want no matter repercussions.

Key words: morality, social skills, emotions, children, pre-school age, socially acceptable